

Szász Zoltán

Vasfüggöny-lazítás
nemzetközi kísérlete Erdélyben 1940–1943

A német-olasz közvetítői szándékok

Az 1940. augusztus 30-ai második bécsi döntésben meghúzott új magyar-román határ legneuralgikusabb szakasza ismeretesen az Észak-Erdélyt Dél-Erdélytől elválasztó, Kötegyántól Zágonig vezető 470 km hosszúságú vonal volt. Korábban, a két ország trianoni határa csupán 431 km-t tett ki, 1940 őszétől viszont már 1031 km hosszú határon fonódott egymásba a két állam. Kevésbé problematikus volt ebben az időben a már megszo-kottá vált maradék trianoni szakasz (Kötegyán–Kübekháza), s nem okozott nagy gondot a Keleti Kárpátok vízválasztóján futó ún. történelmi határ visszaállítás.

Erdélyt történelme során először vágta teljesen ketté egy államhatár, melynek vonalvezetése az akkoriban már gyakori meglepő területi változásokhoz – így a Szudéta-vidék leválasztásához – hozzászokott kortársakat is meghökkentette, függetlenül attól, hogy mennyire fogadták el magát a bécsi döntést. Szinte egyhangú már azóta a szakmailag megindokolható vélekedés: a megosztó vonal mesterséges, sem gazdasági, sem közlekedési, sem természetrajzi vagy stratégiai szempontból nem számított racionálisnak.¹ S noha a korábbi romániai magyarság közel kétharmadát (1,1 millió főt) visszavezette a magyar állam kötelékébe – ez volt a fő szempont ekkoriban – szám szerint nagyjából ugyanannyi (1 millió, román álláspont szerint azonban 1,2 milliónyi) román került magyar fennhatóság alá. Egy reprezentatív német országismertető a nyilvánosságnak így jelezte a változások következményét: „Erdély megosztása lényegében megoldotta ugyan a magyar kisebbségi problémát, cserébe viszont egy ugyanolyan súlyos román kisebbségi kérdést teremtett Magyarországon”. A mostani néző-

¹ *Bulla Béla*: Az új országgyarapodás. Magyar Szemle 1940/ 4. 239. 1., *Rónai András*: Térképezett történelem. Bp., 1989. 241–264., *Sallai János*: Az államhatárok. Bp., 2004. 71–86. – A bécsi döntéssel foglalkozó munkákból itt csupán *Csatári Dániel*: Forgószélben (Magyar–román viszony 1940–1945). Bp., 1968., *Tilkovszky Lóránt*: Revízió és nemzetiségi politika Magyarországon (1938–1941). Bp., 1967., *A. Simion*: dictatul de la Viena. București, 1996., *Cornel Grad*: Al doilea arbitraj de la Viena. Iași, 1998. említjük. Modern monografikus feldolgozás: *L. Balogh Béni*: A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. Csíkszereda, 2002.

pontunk a mindennapok szempontjából közelíti ezt a kritikus vonalat. „A szeszélyesen kanyargó határral gazdaságilag szoros egységeket vágtak ketté, városokat fosztottak meg hagyományos háterüktől, elképesztő közlekedési nehézségeket teremtettek (a Székelyfölddel például nem maradt magyar vasúti összeköttetés).”²

Kezdetől nyilvánvaló volt, hogy a bécsi döntésből adódó új problémák a kisebbségek – az észak-erdélyi egymillió román és a dél-erdélyi közel félmillió magyar – kezelésében fognak kicsúcsosodni, azonban minden kérdés mögött „az újabb salamoni döntés”: az Erdélyt ferdén kettéválasztó határ ügye húzódott, melyet úgy fogadtak el, hogy a magyar kormány nem merte, a román kormány pedig nem akarta tartós rendezésnek tekinteni. Románia új határait a bécsi döntés napjától a tengelyhatalmak garantálják – Magyarországot azonban nem. Ez egyben azt is meghatározta, hogy a két állam vezetése rövid távon sem egyformán ítélte meg a szomszédsági viszony alakításának teendőit.

* * *

Az új határ rögzítésére természetesen magyar–román bizottság lett volna hivatott. Csakhogy azok a tárgyalások, amelyek a nagyszámú és jórészt valóban felelősségteljes teendők egész sorát vették terítékre, a felek közötti nagypolitikai feszültség gyors növekedése miatt hamar megszakadtak. A Náday és Dragalina tábornokok által vezetett bizottság 1940. szeptemberben hozzálátott a határ pontosabb kijelöléséhez, s ha nem is „végleges”, de már egy használható vonalig el is jutottak. A bécsi döntés német kidolgozói az új határt 1:500 000 léptékű térképen adták át Manoilescu és Csáky külügyminisztereknek. Az a vegyes bizottság, amely 1940. szeptember 19-én kezdte meg működését, először áttette 1:200 000, majd 1:25 000 léptékűre, hogy a helyszínen dolgozni lehessen. Az újabb bajok ekkor kezdődtek. A magyar fél a községek kataszteri határait javasolta irányadónak, a román fél ezt csak úgy akarta elfogadni, hogy kompenzáció elv is érvényesüljön. A problémát egy albizottság több ülésen, külön is vizsgálta. Amikor aztán kiderült, hogy vannak falvak, amelyek az eredeti térképen nem szerepelnek, ráadásul a Bécsben a magyaroknak és románoknak átadott két térkép nem teljesen azonos, egy konkrét falu ho-

² Erdély története. Főszerk. Köpeczi Béla. III. köt. Szerk. Szász Zoltán. Bp., 1986. 1754. A népesedési adatok problémáját lásd *Nyárády R. Károly*: Erdély népesedéstörténete. Bp., 2003. 610 l., *Varga E. Árpád*: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Bp., 1992., *L. Balogh Béni*-. A magyar – román i. m. 310–315.

vatartozásán a bizottság csúnyán összeveszett. Így is történt haladás. Azonban ez az előzetes megállapodás is áldozatul esett az összes tárgyalás 1940. október 12-ei megszakításának. Románia kormánya a Náday-Dragalina vonalat nem erősítette meg, s bár a magyar fél ezt a későbbiekben is alapnak tekintette, a gyakorlatban nem maradt más lehetőség, mint különféle helyi megállapodások kötése, ún. őrzési vonalak kijelölése. Ebből a bizonytalan helyzetből önmagában is sok konfliktus (négy év alatt állítólag 254 összetűzés) származott, néha egymást fogták el a magyar és román határőrök.

Hogyan is látták ezt azok a német-olasz tiszti bizottságok, amelyek még 1940 végén kerültek felállításra Kolozsvárt és Brassóban a bécsi döntés határozatai végrehajtásának ellenőrzése, elsősorban a kisebbségekkel való bánásmód szemmel tartására, a két kormány tanácsokkal való befolyásolására, s persze Berlin és Róma szempontjainak érvényesítésére? Érdekeltek voltak ezek a valóság minél pontosabb megismerésében, hiszen kizárólag saját kormányaiknak voltak alárendelve, egy bécsi irodán át Berlinbe és Rómába jelentettek. Ugyanakkor számolniuk kellett mind a magyar, mind a román kormány szigorú tekintetével, mivel ezek mindegyre a másik oldal javát szolgáló elfogultságot szimatoltak náluk, hol okkal, hol csak taktikázásból. Nem volt könnyű tehát a bécsi döntés szövegébe is belefoglalt közvetítői szerepnek megfelelni, még akkor sem, ha már senki nem törődött Ciano 1938. évi ígéretével, hogy az erős Németország és Olaszország sokkal többet tud tenni a kisebbségekért, mint a tehetetlen Népszövetség. S talán az sem utolsó szempont, amit 1942-ben írt az eredetileg átmenetinek szánt „Offizierkommission” tagjairól a brassói magyar konzul: „mindenesetre sokkal kellemesebb hely számukra Brassó, mint El Alamein vagy Sztálingrád.”³ Valós érdekük fűződött tehát ahhoz, hogy lehetőleg alapos munkát végezzenek. Működésükről nagy német levéltári anyag tanúskodik, melynek alaposabb tanulmányozására – tudomásunk szerint – máig nem került sor. Tevékenységük lecsapódása mindenesetre megragadható a magyar és román központi levéltárakban is. Történetírásaink azonban inkább azzal a két nagyobb akcióval foglalkoztak, amikor ún. különmegbízottak („Sonderbeauftragtenkommission”) vizsgáldták Erdélyben 1940 őszén, majd 1942 nyarán-őszén a német Altenburg és Hencke valamint az olasz Roggieri külügyi főtisztviselők vezetésével.⁴

³ Idézi *Csatári D.*: *Forgószélben* i. m. 130.

⁴ Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg RW 50 – A jelen tanulmány egy ennek felhasználásával készülő nagyobb munka előkészítő része. Lásd még *Szász Zoltán*: *Válság monitoring Erdélyben 1940–1942. A német-olasz különmegbízottak vizsgálódásai*. In:

A német–olasz tisztí bizottságok, akárcsak kormányaik, nem tekintettek el attól, hogy a bukaresti kormány – néhány heti habozás után - egyre nyiltabban hangoztatta, hogy Erdély megosztását ideiglenesnek tekintí, s ezt az új államvezér-miniszterelnök Ion Antonescu tábornok már első utazásakor Mussolininek és Hitlernek is alaposan kifejtette, majd a Führernél tett sokszori látogatása során mindegyre szóbahozta. Odahaza pedig nem csinált nagyobb titkot abból, hogy Észak-Erdély visszaszerzésében számít Hitler támogatására, aki – mint ismeretes – első perctől nem volt elutasító, hanem politikus módon megjegyezte: a történelem Románia számára sem ér véget 1940-ben... Igaz, a berlini magyar nagykövetnek is mondott ilyet, ellenkező előjellel.

A bécsi döntést sem Antonescu, sem I. Mihály, az ifjú király nem szentesítette, nem iktatták be az ország törvényei közé, hogy mint egykor az 1918. tavaszi különbékét is, minél kevésbé lehessen jogérvényesnek tekinteni. Ugyancsak ismert, hogy ennek megfelelően kerültek minden tartós-nak számító megállapodást Magyarországgal és ezért nem voltak hajlandók véglegesnek mondható határvonal közös kidolgozására.

A határok nem respektálása mutatkozott meg a ma még kevésbé ismert rádiós hadviselésben is. 1941 elejétől „a magyar propaganda ellensúlyozására” a román vezérkar titkos adóállomást telepített, amely többé-kevésbé rendszeres műsorokat sugárzott magyar területre, nagyon is eltérőt a hivatalos állami rádióállomásétól. A Radio Ardeal, majd Radio Romania Mare úgy tett, mintha Észak-Erdélyben volna, s utasításba kapta általános célként annak bizonygatását, hogy a határok rosszak, ideiglenesek, meg kell szüntetni őket; „egzaltálni kell a román szolidaritás és hit eszméjét a jövő háború céljából a magyar megszálló ellen”. Voltak magyar nyelvű román adások, formailag ugyancsak titkosak. Az ún. Erdélyi Magyar Rádió, vagy Székely Rádió persze nem agitálhatott nyíltan a román területi aspirációk mellett, így csupán „az erdélyi székely-magyar nép igazi érdekeinek és jogainak bátor szószólója” formulával jelentkezett be remélt magyar hallgatóságának. A belső utasításban azért szerepelt, hogy a székelyek számára hangsúlyozandó, mennyire rossz nekik az új határ, ám az adások vezérmotívuma az „Erdély az erdélyieké”, valamint

a (magyar) feudális rendszer bírálata volt – mindkettő a kor ismert jel-
szavai közé tartozott.⁵

Nagyobb hatása ezeknek az adásoknak aligha volt, már csak azért sem,
mert elég szerény, csupán 32.510 volt Észak-Erdélyben a rádióelőfizetők
száma; a titkos adók kimenő teljesítménye előbb 0,25 kW volt s később
is csak 1,2 kW, ami még a rövidhullámokon (41, 48 méteren) is kevés.
Rádadásul kurta, 10-25 perces sugárzásokról tudunk, valamint hosszú szü-
netekről, hiszen 1941 tavaszán például fegyverszünet volt a „rádióhábo-
rúban”. A magyar hasonló titkos adások ügye tudomásunk szerint még
feldolgozatlan. Kádár Gyula, a VKF propaganda osztálya vezetőjének
szóbeli visszaemlékezése szerint egy honvédségi tartalék adóról ismételt
sugároztak ők is a dél-erdélyi románok számára, ennek azonban szerinte
nem volt érdemi jelentősége, inkább csak a román biztonsági szolgálatok
nyugtalanítását célozta. A kölcsönös direkt zavarkeltés szándékára lehet
abból is következtetni, hogy a székelyeknek szánt román adás eleinte a
Budapest I. középhullámú sávjára feküdt rá. A tisztii bizottságok épp úgy,
mint a különmegbízottak persze ismételt ajánlották az ellenségeskedő
propaganda leállítását, ám annak még a hivatalos sajtóban sem volt hatá-
sos eredménye.

Az élet azonban nem állt meg a kétszeresen is ideiglenesnek maradt ha-
táron. A közvéleményt foglalkoztató gyakori határincidensek ellenére volt
forgalom, nem csak felderítés, csempészet, számos menekülő. Olyan sa-
játos kapcsolati formák is kialakultak, mint a Kolozsvár melletti Feleki
tetőn, ahol a határőrök felügyelete mellett „beszélő órákat” tartottak az
egymástól elszakítottak számára. Az erdélyi közemlékezet a formailag il-
legális átjárások színes példáit őrizte. Így a szénával letakart hozomány
szekéren való átfuvarozásáról a kétfelől összeházasodók esetében, vagy
akár a civil ruhát öltő magyar tisztokról, akik a túloldal román tisztjeivel
mentek el mulatni Brassóba.⁶

A határövezetben azonban összességében megszakadtak a kapcsolatok,
egészen elemi napi nehézségeket teremtve a gazdálkodásban. A tisztii bi-
zottság látta, hogy a határszéli községek nem jutnak hozzá fájukhoz, de
akár kőhöz vagy agyaghoz sem. „Több százezer parasztot” sértett ez az ál-
lapot, s igen sok föld került ki 1941 elejére a művelésből – vagy ahogy ők

⁵ *Cornel Grad* (Al doilea i. m. 179–180.) alapos ismertetést ad a román hadvezetés ún.
fekete rádiópropagandájáról, bár a zavarkeltési funkcióra nem tér ki.

⁶ A megosztott Erdély mindennapjaira sok információval szolgál újabban *Holly Case*:
*Between States. The Transylvanian Question and the European Idea during World
War II.* Stanford, California 2009; a közvetítési kérdésről 150–174.

mondták: a közéletmezésből. Később sikerült kialakítani mindkét oldalon egy övezetet (elvében 5-5 km mélységben) melyben hatósági engedéllyel szigorú feltételek mellett átjárhattak a földet művelők a túloldalra eső parcelláikra, vagy erdejükbe, ez azonban annyira körülményes volt, hogy sok konfliktus, vita támadt belőle. (A nagyszzebeni hadbírótság magyarokra messze a legtöbb büntetést ún. illegális határátlépésért hozta.) A német-olasz tiszti bizottság a hiányzó megegyezési készség, a szakadatlan retorziós szándék, a megbízhatatlan helyi szervek felelőssége mellett a túl sok katonaság jelenlétét és a határvonal „kijelölésének befejezetlenségét” tekintette a határzóna bajai forrásának.⁷

A földrajzos Bulla Béla már az első pillanatban felhívta a figyelmet arra, hogy a vitatható határ miatt természetszerűen „csonka-Magyarországnak nagy jóindulatra és bölcs önmérsékletre, az igazságosan szűkebb határok közé szorított Romániának pedig több politikai józanságra, a tények tisztább mérlegelésre van szüksége, hogy az új határok mentén ennek a két egymásra utalt Duna térségi népnek az élete többé-kevésbé súrlódásmentes, kapcsolata gyümölcsöző lehessen”.⁸ Ez a kor azonban nem kedvezett „a politikai józanságnak”.

A magyar és a román kormánynak küldött dorgáló iratukban az 1940. évi és az 1943. évi német-olasz követi bizottsági jelentés és ajánlás egyaránt sürgeti a határ véglegesítését. Ennek „rendezése nélkül sem a román-magyar viszony, sem Erdély belső megnyugtatása nem látszik lehetségesnek”. Az 1943. évi javaslat elő is írja a helyszíni határkijelölést – „mihelyt a körülmények megengedik.”⁹ Realistább az a kívánság, hogy a helyi határparancsnokok egyezzenek meg egy vonalban (ez nagyjából megvolt), azt tegyék térképre, s aláírt példányokat adjanak a német-olasz tiszti bizottságoknak is. Ha nem tudnak megegyezni, akkor a németek, akár birodalmi szakemberek bevonásával jelölik ki a pontos vonalat, melyet persze mindkét kormány elfogadna ideiglenes határnak. S lenne egy 300-300 méteres demilitarizált, határőröktől is mentesített semleges köztes övezet is. Ezzel remélték megváltoztatni a túlfeszült viszonyokat. („Számos ma-

⁷ Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg RW 50/279. Feljegyzés 1942-ből, datálatlan. – Az idézetek is elsősorban ebből a tételből származnak.

⁸ Bulla B: Az új országgyarapodás i. m. 240. – Katonai szempontokra lásd *Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert*: Erdély a hadak útján 1940–1944. Debrecen, 2005. különösen 33–45.

⁹ Az ajánlásokat tárgyalta *Csatári D.*: Forgószélben i. m., *V. Puşcaş.*: Transilvania i. m., aki az 1940. és 1943. évi német-olasz ajánlások és egyes rá adott román válaszok szövegét is közli (3–153.) Mi az említett német RW 50 fondból itt a 89. tételt használtuk.

gyar és román katona és civil személy életét, egészségét, szabadságát vesz-tette el; ők a jelen helyzet ártatlan áldozatai”).

A közvetítési módszerek közé tartozott, hogy a német-olasz tisztí bizottságok az érintett felek, a magyar vagy román hivatalosságok részéről fölmerült racionális, javító célzatú gondolatokat, sugalmazásokat, melyeket azok nyíltan többnyire nem akartak vállalni, a maguk átdolgozásában, mint saját javaslatot próbálták elfogadtatni. A határkérdésben keresték a köztes megoldást a román kormánynak a közös román-magyar kijelölés-től való elvi elzárkózása, valamint a napi élet követelményei között. Az kezdettől világos volt, hogy módszeres határhúzásról nem lehet szó, amibe Berlin félig-meddig beletörődött. (A román álláspont: „végleges határrög-zítéshez az idő politikailag nem megfelelő”) A brassói bizottság foglalko-zott például Homoróddaróc (Draas) szász falu ügyével (250 román, 650 német, 50 magyar lakos) ahonnan kérték, csatolják át őket Romániához, mivel a legelőik elvágásával hanyatlásnak indult jó állattartásuk. A bizott-ság úgy látta, hogy a falunak „kulturálisan és népileg sincs magyar hát-tere”, ám a kérésnek „a megválaszolása semmilyen formában sem kívána-tos, mivel hasonló esetekben már közvetlenül a döntési vonal elfoglalása után magyar részről az ilyen kérelmezők ellen hazaárulási pereket indí-tottak”.¹⁰

A meglévő rövidtávú (8 hónapos) magyar–román megállapodások to-vábbfejlesztéséből keletkezett 1942 végén egy nagy bizottsági „Javaslat a román-magyar döntőbíróági határ melletti mezőgazdasági érdekzóna közlekedésének tartós szabályozására”. Azért is, hogy ne essen ki „több tízezer hektár az erdélyi élelmezéstérből”.¹¹

A tervzet egy olyan agrárövezet kialakítását írta elő, mely az addigi 5-5 km szélességű sávot 8-8 km-re bővítette, szinte kiküszöbölve ezzel a faluhatárok szétvágottságát, ami a gazdálkodást tényleg megkönnyítette volna. Ne feledjük: belső használatban 439 070 hektárt tartottak úgy szá-mon, hogy a határhúzás közvetlenül befolyásolta. A szűkebben vett határ mindkét oldalán (500 méteren át) csak alacsony növényeket lehetett ül-tetni, kukoricát, napraforgót nem, de a meglévő szőlő maradhatott – ezzel eleget tettek a határőrzés igényeinek. Előrelépésnek számítot, hogy az 1941 óta meglévő 78 határátlépő hely – ebből 8 éppen zárva volt – nem

¹⁰ Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg RW 50/42. A brassói bizottság átirata Andor Henckének 1942. okt. 7.

¹¹ Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg RW 50/279. – A kérdéskör történelmi elő-zményeihez lásd *Bencsik Péter*. A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szom-szédos államok között. 1898–1941. Magyar Kisebbség 1999/2–3., 357–372.

csak megmaradt, hanem szaporítható volt, s nem csak április 1-től november 30-ig, hanem télen is nyitva tartandó, az erdőkitermelés szempontjából kulcsfontosságú időben. Magát az új átkelők nyitását a helyi polgári hatóság (főispán-prefektus) hatáskörébe utalta. Mint ahogy az átlépő-igazolvány („Übertrittschein”) kiadása is a polgári hatóság (főszolgabíró-primpretor) feladatköre volna – a magyarázatban hangsúlyozottan ennek a határőrparancsnokok kezéből való kivételét kívánja; ellenőrzési joguk úgysis megmarad.

A határátlépési engedélyek egyértelműen polgári kézbe adása mellett a másik fontos momentum az átléphetők körének lehető szélesítése. A tulajdonosok, birtokosok, családtagok, személyzetük mellett bérlők, s más érdekeltek is aránylag szabadon járhattak volna; a korábbi gyakorlattól eltérően, mindenkinek – gyermeknek is – külön, évente megújítandó igazolvány kellett. Érthető, de némileg életidegen mozzanat az igazolványfénykép előírása. A kiállító hatóság egyúttal listát készített az átjárást igénylő személyekről és a jegyzéket a túloldalnak is átadta volna 10 napon belüli jóváhagyásra – értelemszerűen inkább láttamozásra.

S ugyancsak jelentős volt a határon átvihető tárgyak, javak kérdésének szabályozása, mivel az eddig szinte hiányzott. Az állatokat illetégmentesen legeltethették, szaporulatot, tejet, sajtot díjtalanul hazavihették, akár a gyapjút, takarmányt, tűzifát, stb. Az állatforgalmat az 1931. évi magyar–román állategészségügyi egyezménynek megfelelően akarták ellenőrizni. A gondosan pontokba szedett szöveg mellékletében a határátlépő igazolvány tipográfiai alakítása épp úgy szerepelt, mint a hátoldalon a tulajdonos jogait és kötelességeit összefoglaló világos leírás, továbbá az összesítő listák terve.

Előrelépést ígért ez a szűkszávú kormányközi megállapodásokhoz (gentlemen's agreement) képest, de igen messze esett az 1940. őszi magyar szorgalmazású tervezettől, mely még abban a reményben készült, hogy lehet racionális egyezményt kötni. Abban a tervezetben nem csak egy akár 15 kilométeres zóna gondolata szerepelt, hanem az átjárást is nagyvonalúan akarta szabályozni: akár három napra, sőt hat napra is szólhatott volna az engedély – bár főszabály, úgy látszik minden hatóság számára mindig a „napkelte utáni egy órától a napnyugta előtti egy óráig”. S megengedte, hogy rossz időjárás esetén a határ túloldalára eső utakat igénybe vegyék. Az egész évben átjárók köre is szélesebb az 1940 őszi terv szerint; bábák, orvosok, állatorvosok és lelkészek igényelhetek volna igazolványt. Házasodók, betegek, gyászolók átlépését ugyancsak engedélyezte volna egyszerű formában. Ehhez képest az 1942. végi „német terv” kompromisszum volt, de az adott helyzetben határnyitogató kompromisszum.

A történelemben időnként beleszóló véletlennek a határműködés vonatkozásában is jutott némi alakító szerep. Amikor 1942 végén egy rosszul kiolvasott olasz diplomáciai számjeltávirat következtében Antonescu (és helyettese) azt hitte, hogy a Németországban tisztes őrizet alatt tartott riválisa, – a Vasgárda-vezér Horia Sima¹² – onnan megszökött – ami súlyos belpolitikai válsággal, akár államcsinnyel, így a román–német kapcsolat megromlásával fenyegetett –, ám éppen a magyar hatóságok fogták el. A köszönet kifejezése egyben lehetőséget nyújtott Bukarestnek egy óvatos román–magyar közeledés lehetőségének megpendítésére. Márpedig erre mindkét félnek volt igénye – a kibékíthetetlen ellentétek dacára. Ezt mutatja, hogy a Kállay-kormány szinte órák alatt ráállt a kapcsolatépítésre, Antonescu pedig fenntartotta közeledési szándékát akkor is, amikor már kiderült, hogy Horia Sima egyáltalán nem Magyarországon, hanem Olaszországban fogták el. Elkezdődött az a titkos román–magyar egyeztetés, amelynek valóságos háttérszándéka már az esetleges kiugrás a német szövetségből, felkészülés a háború utáni időre, s melyet a látványos (ám eredménytelen) 1943. évi Bánffy Miklós-misszió néven ismer történeti emlékezetünk.¹³

Budapest a magyar–román tárgyalások tervezett napirendjére akarta tűzni „a függő kérdések” egész sorát, így a kölcsönös politikai amnesztiát, az állampolgársági ügyeket, az árucseré-forgalom kérdéseit, s ezek mellett a határszéli forgalom rendezését, kisebb helyi kölcsönös határkiigazítások megbeszélését. A kormány hajlott arra, hogy az adott helyzetben érdeminek számító engedményeket is felajánljon – így a földbirtokpolitikai rendelkezések felfüggesztését, az 1940 őszi kiutasított 1200 román értelmiségi visszafogadását, további román iskolák engedélyezését stb.

Úgy látszott, hogy sikerülhet a III. Birodalom közvetítése nélkül egymás közt rendezni kérdéseket. A Bánffy-misszió kudarca azonban a határrendezés felretételét is jelentette. Maradt a régi gyakorlat: a helyi, rövid távú megállapodások rendszere, amelyek formailag semmire sem kötelezték a kormányokat. A helyi kapcsolat pedig hol jobb, hol rosszabb volt, s főleg bizonytalan.

¹² A vasgárdista mozgalom németországi éveire (1941–1944) és Horia Sima híres szökésére lásd *Ștefan Palaghiță*: Garda de fier spre reinvierea României. București, 1993. 205–213., *Armin Heinen*: Der Legion „Erzengel Michael” in Rumänien. München, 1986. 459–463.

¹³ *Csatári D.*: Forgószélben i. m. 230. és kkl., *Joó András*: Kállay Miklós külpolitikája. Bp., 2008. 147–152. alapos bibliográfiával; *L. Balogh Béni*: Az Antonescu-rezsim békeelképzelései 1940–1944 között. Századok 2007/1. 3–27.

A német–olasz tiszti bizottságok munkája ezen a területen szinte ered ménytelen maradt. Egy belső feljegyzés szerint a kilátástalanság oka főleg az, hogy a román és magyar hivatalosságok számára „a határon a bizonytalanság fenntartása, s ezzel együtt a hátországi különböző életszférákban ugyancsak politikai átmeneti cél lett. A seb nyitottan tartása ebben a szak kérdésben elsősorban Románia részéről inkább kívánatos, mint a normalizálás”.¹⁴ Úgy gondolták, hogy ezt a „katasztrófa-kifejlődést” (Katastrophen-Entwicklung) egy saját határkijelöléssel kellene elhárítani. Erre kezdtek is kialakítani kartográfiai technikát: a bécsi döntés említett nyers vonalát fotografiai eljárással fölnagyítják, az így több fázisban létrejött széles sávnak a középvonalát azután ráviszik a nagyléptékű – nyilván 1:25000-es térképre, s ezt fogadtatják el a magyar és román féllel.¹⁵

Ez azonban már csak kilátástalan, másodlagos értékű helyi erőfeszítés volt. Olaszországnak a háborúból való kiválását követően a közvetítő tevékenység még inkább értelmét veszítette. A határ egyelőre maradt úgy, ahogy volt: háborús ideiglenességben.

A kelet-európai történelem firtorai közé tartozik, hogy 1949 elején Rákosi Mátyás, immár a kommunista állampárt vezére bizalmas panaszlevélben¹⁶ azt írhatta a román testvérpárt vezetőségének, hogy az új magyar–román határforgalom minden fajtája nehezebb, kisebb mint régen, a két nép „összehasonlíthatatlanul jobban el van szigetelve... mint ez Horthy és Antonescu országai között volt”.

¹⁴ Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg RW 50/279. Zur Grenzverhältnisse. Dátum nélküli, 1942. végi gépelt feljegyzés 2—3.

¹⁵ Uo. ceruzával írt rövid vázlat.

¹⁶ Vasfüggöny Keleten. Vál., s.a.r., szerk. Fülöp Mihály, Vincze Gábor. Debrecen, 2007.